

Més dades sobre *Les verges trobades...*, (ciència) n.º 26

En el número 26 de (ciència) (abril 1983), apareixia l'interessant article del senyor Joan Prat i Carós *Les verges trobades: cristianització de cultes a la fecunditat?*, respecte del contingut del qual voldria assenyalar l'existència d'un article del famós lingüista suís catalanòfil Paul Aebischer: *Deux noms de lieu catalans d'origine religieuse: "Madremanya" et "Marquixanes"*, publicat al "Butlletí de Dialectologia Catalana" XXII (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1934), 36-58, i també al volum d'aplec: Paul Aebischer, *Linguistique romane et histoire religieuse*, Biblioteca Filològica Històrica (Sant Cugat del Valles, 1968). A propòsit de Madremanya (Gironès), Aebischer observa que l'origen d'aquest topònim (*Mater magna*) és relacionat amb el culte a Cíbele, que tenia lloc en coves, muntanyes i fonts. Com que a Madremanya hi ha una font d'aigües bicarbonatades i ferruginoses, creu Aebischer que el culte a Cíbele podria ser localitzat en aquesta font, però, tenint en compte la proximitat del cim i santuari dels Angels, no em semblaria gens estrany que aquest també hi estigués relacionat, com d'altres casos de cims i santuaris que cita Aebischer, el qual apunta així mateix la possibilitat que molts dels llocs dedicats a Cíbele ja fossin dedicats anteriorment a divinitats pre-romanes. Per a aquesta qüestió vegeu l'article de Miquel Tarradell *Santuaris ibèrics i ibero-romans a "llocs alts"*, Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona, Memòria 1979, pàgs. 35-45. Quant al topònim Marquixanes (Conflent), documentat Matrechexanas (1025), Marechexanes (1102), Aebischer opina que prové de *Matres Caxanas*, "mères-chènes", i, semblantment, creu que Queixans (Baixa Cerdanya), Kexanos (839), Chexans (1087), ha de ser relacionat amb un antic culte europeu al roure, que s'estén fins als Alps, posteriorment cristianitzat. Com a mostra d'aquest culte a Catalunya tenim, a més, el testimoni documental d'un lloc a la vall de Siarb, actualment Soriguera (Pallars Sobirà) citat en les formes Cercho Santo (1046) i Cerch Sent (1126). Vegeu també l'article de Joan Bastardas i Parera, *Nota sobre la toponímia catalana en els documents anteriors al*

segle XII, publicat al "Butlletí interior" II (Barcelona 1980) de la Societat d'Onomàstica, pàgs. 3-9. Per al culte als arbres al nord de la península Ibèrica em permeto de suggerir la lectura dels articles de Julio Caro Baroja *Culto a los árboles y mitos y divinidades arbóreas* i *Sobre el árbol de Guernica y otros árboles con significado jurídico y político* aplegats a *Sobre historia y etnología vasca* (San Sebastián, Ed. Txertoa, 1982).

En la relació d'arbres cultuals, Aebischer també estudia el cas del lledó, en el sentit antic d'arbre (act. lledoner) i no pas del fruit d'aquest arbre, el culte al qual fou cristianitzat sota la invocació, també, de la Mare de Déu de Lledó. Aebischer, seguint Cases i Carbó, cita els santuaris de Valls i de Castelló de la Plana i, quant a aquest darrer, recull la informació facilitada per M. Salvador Guinot en el sentit que la imatge de la Mare de Déu de Lledó és "petita, d'uns deu mil·límetres, de pedra tan toscament llaurada que no sé si podria certificar que siga una imatge de la Mare de Déu o una icona o un idolet gentilic". Encara que Aebischer no el citi, és molt probable que tingui un origen semblant l'església de Santa Maria de Lledó, antiga canoniga agustiniana (Lledó d'Empordà); per aquest motiu és de plànyer que les autoritats d'aquest bonic municipi, mal orientades, s'hagin obstinat a mantenir la grafia impròpia de "Lladó". El lledó o lleddoner continua essent un arbre domèstic apreciat en el medi rural, ara ja sense connotacions religioses, que generalment acompanya els nostres masos i masies, tal com ho testimonia Jaume Raventós en el seu preciós llibre *La vida al camp. Memòries d'un cabaler* (Barcelona, 1932), i també algun santuari o monestir antic, com és el cas de l'antic priorat benedictí de Sant Ponç de Corbera (Cervelló, Baix Llobregat), davant la porta del qual encara s'alça un lleddoner centenari.

Aebischer, a propòsit de les llegendes de verges trobades, insinua que "*La Vierge de Montserrat, trouvée dans une caverne, laisse entrevoir que ce massif à l'aspect si étrange et si fantastique a été le centre d'un culte primitif, culte des cavernes ou culte de la montagne*", i resumeix dient: "*Il est vraisemblable que, comme la Gaule, comme la Catalogne, ce qui fait au-*

jourd'hui le Roussillon a connu le culte des arbres; il est vraisemblable encore que cette même région n'a pas ignoré... les Mères, personifications des forces divines éparses dans la nature, dans les arbres comme dans les eaux vives".

L'historiador Pierre Bonnaissie en el volum I de la seva coneguda obra traduïda al català amb el títol *Catalunya mil anys enrera* (Barcelona 1979), recull la informació següent: "El 1936 es podia veure encara al museu de Montjuïc (sic) una verge romànica de fusta, provinent de la regió de Vic, al pit de la qual hom havia fet una cavitat on havia estat col·locada una estatueta de terrissa que representava una deessa mare (informació comunicada per E. Junyent)" (p. 98, nota 111). Segons la descripció, aquest deu tractar-se d'un cas semblant al de la Mare de Déu de Lledó, que comentàvem més amunt. Potser els responsables i coneixedors del "museu de Montjuïc" o del Museu Episcopal de Vic podran aportar alguna notícia de l'origen i de la situació actual d'aquestes estàtues.

El monestir o ere mitori de Sant Vicenç de Pinsent apareix documentat per primer cop en la forma "Pino Sancto" el 10 de novembre de 964, amb motiu de la donació comtal d'aquest lloc als monjos de Sant Llorenç prop Baga, presidits per llur abat Sunifred (Villanueva, *Viaje Literario*, vol. X, ap. 18, p. 1, 259-61; A. Pladevall, *Els monestirs catalans* (Barcelona 1978), 318-319; C. Baraut, *Els documents dels segles IX i X, conservats a l'Arxiu Capítular de la Seu d'Urgell*, "Urgellia", 2 (la Seu d'Urgell, 1979 [1980], doc. 149, pàg. 106). A diferència dels casos com Marquixanes i "Cerch Sent" citats anteriorment, aquest "Pino Sancto", Pinsent, no crec que faci referència a una antiga dendrolatria. En primer lloc perquè no tenim, almenys a casa nostra, que jo sàpiga, referències que el pi hagi estat un arbre sagrat. I en segon lloc perquè l'aspecte més característic de Pinsent és que és situat en una balma formada per una gran roca, com és també el cas de Sant Pere de les Maletes (la Pobla de Segur, Pallars Jussà), documentat el 868, i Sant Miquel del Fai (Bigues, Vallès Oriental), documentat el 878 (veg. Pladevall, o.c., 292-295).

Ara bé, el mot antic "Pi", com va

setembre 1983/Volum 3/517 61

demostrar Paul Aebischer (*L'origine du toponyme catalan "Pi"*, "Butlletí de Dialectologia Catalana" XXIV (1936), 127-147), en ocasions i sobretot en la seva aplicació toponímica antiga, no tenia res a veure ni etimològicament ni significativament amb l'arbre, sinó que devia provenir d'una forma híbrida *PINNO que "doit s'expliquer par le croisement du gaulois PENNOS avec un mot d'origin inconnu, *PICCO, usité dans les trois langues romanes de la péninsule ibérique en particulier, au sens de "pointe, du pointe de montagne" (p. 140). El significat d'aquest *pi* diferent del vegetal és de "saillie rocheuse" que s'adiu perfectament amb el caràcter topogràfic de Sant Vicenç de Pinsent. Reforça

62 | 18/Volum 3/setembre 1983

aquesta deducció el fet que el lloc és conegut modernament amb el nom de la Quera Vella; els dos mots *quera* i *pi* devien ésser sinònims, fins que *pi* va caure en desús. Així doncs, aquest "Pino Sancto" ha d'ésser interpretat en el sentit de "roca santa"; potser una excavació acurada del lloc podria aportar algun element material que ratifiqui l'existència d'un culte pre-cristià en aquest lloc.

A Castellbisbal (Vallès Occidental), prop de Ca n'Estaper, hi ha les ruïnes d'una ermita dedicada a Sant Joan, amb restes preromàniques a l'absis i amb parets laterals d'època barroca. En la paret de migdia aprofitada com a pedra cantonera hi ha una làpida dedicada a Júpiter amb la inscripció a la vista IOM (veg. l'estudi de Fabre, Mayer i Rodà al "Butlletí del Grup de Col·laboradors del Museu de Rubí" n.º 5 (juny 1982) Malgrat aquests elements, és difícil de determinar si es tracta d'una continuïtat de culte en el lloc o bé d'un simple reaprofitament de materials.

Aquesta mateixa problemàtica, crec jo que es presenta en el cas de l'ermita de Sant Miquel del Mont a sobre d'Olot (Garrotxa). Segons Antoni Noguera (*La comarca d'Olot, I* (Barcelona 1969), 147-149), aquesta ermita és bastida sobre una talaia romana de reduïdes dimensions "on no devia mancar la imatge d'un déu pagà, sovint de Mercuri, sota l'advocació del qual es posaven els caminants", i "quant a Sant Miquel del Mont, tinguem en compte que molts santuaris dedicats a aquest sant, ho havien estat al déu Mercuri abans del cristianisme". Penso que fóra ben interessant que un estudi arqueològic i documental confirmés aquesta hipòtesi, és a dir, la continuïtat com a lloc de culte i la relació entre ambdues advocacions en aquest lloc.

Per últim diré que sovint, i àdhuc per autors ben recents (veg. per exemple, Bonnaissie, o.c., 73), ha estat difosa la falsa notícia d'un culte als ídols durant el s. IX al Berguedà. El fet es basava en la transcripció que Villanueva havia

fet de l'acta de consagració de l'església de la Quar a partir d'una còpia en la qual el mot *illorum* de l'original havia estat substituït per *idolorum*, per descuit o imperícia del copista, segons Cebrià Baraut. Aquest historiador ha publicat recentment l'acta a partir de l'original conservat a l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell on es llegeix "ad ecclesias illorum consecrandas", en què el mot "illorum" es refereix als constructors de l'església, citats un per un a l'acta (veg. Baraut, *Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)*, "Urgellia" I (1978 [1979]), pàg. 44-45 i doc. 9, pàgs. 64-65).

Com a filòleg o lingüista no puc anar més enllà en l'estudi d'aquests elements, però penso que els historiadors i els etnòlegs potser en poden fer ulteriors deduccions.

Josep Moran i Ocerinjauregui

abril 1983

Informatitzem la burocràcia

Fa unes setmanes em vaig decidir a fer una cosa que per manca de temps i per la meva gran al·lèrgia a la burocràcia havia anat posposant. Vaig anar a traduir-me el nom al català. Em sentia una mica avergonyit per haver tardat tant. A la cua em va donar moral el fet que davant meu hi havia la dona d'una de les més prestigioses autoritats de la nostra universitat, reconegut defensor de la llengua i la cultura catalanes. Venia a veure si la traducció del nom del seu marit ja estava feta per poder demanar els certificats de naixement, DNI, passaport, etc. El bon senyor que atén aquests assumptes, molt complidor ell, la devia deixar aclaparada: "Haurà de treure's un certificat de naixement per a cada document que vulgui canviar-se i s'haurà de canviar el nom en el títol de doctor, el de catedràtic, etc." En sentir això vaig estar a punt d'anar-me'n, però ja havia fet mitja hora de cua i jo era el següent (després m'han dit que amb el DNI nou, podria renovar el passaport sense dificultat, o sigui que no és tot tan complicat com semblava). De tota manera, vaig trobar-me acompanyat en la meva tardança a fer aquesta diligència: el no esmentat defensor

de la nostra cultura devia ser tan al·lèrgic com jo a la burocràcia. Hi vaig tornar al cap de set dies. Vaig fer una segona cua per veure si la traducció estava llesta i canviar "el *hijo de*" dels meus fills en el llibre de família. Vaig fer una tercera cua per demanar el certificat de naixement, una quarta per pagar, una quinta (un tercer dia) per recollir el certificat i, al cap de tres dies i cinc cues, me'n vaig anar a fer la cua per renovar el carnet d'identitat, etc...

Com que amb tant de temps de fer cua (i una vegada llegit l'"Avui") encara queda bastant de temps per pensar, se'm va ocórrer imaginar com estaria organitzat aquest servei si el portés una empresa privada (que pretengués no fer fallida, per descomptat). Es faria una sola cua que seria molt ràpida, ja que estaria atesa pels microordinadors que fes falta. Arribaríem i ens seuríem davant de la pantalla i aniríem contestant les preguntes que fes la màquina (al cap i a la fi molts de nosaltres ja utilitzem els caixers automàtics). Una vegada obtinguda la informació, la impressora ens entregaria el nou certificat de naixement. Mentrestant, l'ordinador ja hauria canviat les dades del seu arxiu. Naturalment hi hauria un

empleat (on ara n'hi ha sis per fer totes les feines, més els que no es veuen i que deuen canviar el nom a l'arxiu, etc.) per comprovar l'autenticitat de les dades i ajudar els qui no sabessin utilitzar l'ordinador (és a dir, els qui no sabessin llegir o escriure a màquina).

Utòpic? Crec que l'Administració hauria de llançar el rept a empresaris. O és que no s'apuntaria ningú a una operació RUMASA a l'inrevés: sanjar l'Administració i tornar-la al sector públic?

Hi ha el problema humà de què fer amb els empleats. Penso que amb els diners que s'estalviarien els contribuents, se'ls podria donar una indemnització en forma de beca perquè es recicllessin.

Un darrer comentari: mentre era en una de les cues va arribar una senyora *catalana* de més de 60 anys ben vestida que no trobava el lloc on s'obtenien les fes de vida. Es queixava: "Com que ara ho retolen tot en català (vegeu nota) no s'entén i no es troba res". Catalunya deu ser un dels pocs pobles on aquestes actituds de suïcidi cultural encara són tan persistents.

Jaume Puigbò

Nota: i també en castellà.